

Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar muloqotini ertak terapiyasi orqali nutqini shakllantirishning ahamiyati

Mahliyo Akbarjon qizi G‘opporova
Namangan davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar nutqi ustida ishlashda ertak terapiyasi va ulardan foydalanish bolalarni lug‘at boyligini oshirish soda gaplar, sujetli rasmlarga qarab gaplar tuzish voqeallar ketma ketligini mustaqil hikoya qilib berish kabi ko‘nikmalari shakllanishda ertaklarni ahamiyati. Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar nutqini rivojlantirishda ertaklardan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: nutqi to‘liq rivojlanmaganlik , ertak terapiyasi, til, nutq, ertak, rang baranglik, qahramonlar, lug‘at boyligi, fikrlash, sujet, so‘z, bog‘langan nutq

The importance of developing speech communication in children with incomplete speech development through fairy tale therapy

Mahliyo Akbarjon kizi Gopporova
Namangan State Pedagogical Institute

Abstract: This article discusses the use of fairy tale therapy in working with children with incomplete speech development, the importance of fairy tales in developing children’s vocabulary, the importance of fairy tales in developing simple sentences, sentences based on subject pictures, and the importance of fairy tales in developing the sequence of events. The specific features of using fairy tales in developing the speech of children with incomplete speech development are highlighted.

Keywords: incomplete speech development, fairy tale therapy, language, speech, fairy tale, variety, characters, vocabulary, thinking, subject, word, connected speech

Ertak madaniyat elementlaridan biri va eng avvalo uning estetik tarkibiy qismidir. U milliy-etnik madaniyatga, folklor ildizlariga asoslanib, boy ijtimoiy, axloqiy va pedagogik salohiyatga ega.

Dunyoning barcha xalq va mualliflik ertaklarida hamisha haqiqiy va g‘ayritabiiy, tabiiy va g‘ayritabiiy, haqiqat va fantastika bor. Ertakning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati shundan iboratki, tinglovchi ertakning real-mavjud lahzalariga tayangan

holda uning "yo'q", real bo'lmagan tomonini psixologik qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. U ijodiy tasavvurni rivojlantirish uchun boy imkoniyatlar yaratadi, uning obrazli tafakkurini sehrli, haqiqiy bo'lmagan tekislikka bog'laydi. Shu bilan birga, butun hissiy tizim rivojlanadi: ko'rish, eshitish, hidlash, teginish, fazoviy vosita mexanizmlari.

Yuqorida aytilganlarning barchasidan ertak bilan ishlash o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bizning ishimizda biz maktabgacha yoshdagi bolalarning zarur bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni egallashiga emas, balki ertak bilan ishlash jarayonida nutq faolligini rivojlantirishga qaratamiz. Muhim nuqta - bu aloqaning o'zi. U o'ziga xos ijtimoiy-psixologik mexanizm sifatida harakat qiladi.

Bola ertakni to'liq boshdan kechirishi va his qilishi uchun u bola faoliyatining barcha turlarida o'z aksini topishi, u bir muncha vaqt davomida unda yashashi kerak.

Bolalar nutqini rivojlantirishda ertaklar.

Ertak bolaning hayotiga rang-baranglik keltiradi, quvonch keltiradi va nutqni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri bo'lib, unda o'rganish printsipi eng aniq namoyon bo'ladi: o'yin orqali o'rganish.

Ertakning o'ziga xos xususiyati shundaki, maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatining rivojlanishi savodli va izchil nutqni muvaffaqiyatli egallash bilan uyg'unlikda sodir bo'ladi. Ertak - bu xayoliy vaziyatning harakatlari faollik, mustaqillik, ijodkorlik va bolaning o'z hissiy holatini tartibga solishga qaratilgan haqiqiy muloqot bilan bog'liq bo'lgan integral faoliyatdir.

Afsuski, bugungi kunda ko'plab bolalar besh yoshgacha bo'lgan nutqni rivojlantirish darajasi normadan past. Emotsional holatlarning uzatilish darajasi kam rivojlangan, badiiy qobiliyatlar, intonatsiya, nutqning turli tuslarini idrok etish kattalarga mos kelmaydi.

Ertak bu barcha muammolarni bartaraf etishning ajoyib vositasidir. Ertak o'ynash jarayoni dasturning barcha bo'limlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ertak o'ynash bolalar nutqining turli tomonlarini faollashtirishga yordam beradi:

- Lug'at;
- Grammatik tuzilish;
- Dialogik va monologik nutq;
- Nutqning tovush tomonini yaxshilash.

Qayta aytib berishga o'rgatish quyidagilarga yordam beradi: so'z boyligini boyitish, idrok etish, xotira, fikrlashni rivojlantirish, nutq tuzilishini yaxshilash, jumlar va butun matnni qurish qoidalarini o'rganish. Bolalar adabiyotidagi yuksak badiiy matnlardan foydalanish menga "til tuyg'usini" rivojlantirish ustida samarali ishlash imkonini beradi.

Qayta hikoya qilish uchun asar tanlashga alohida e'tibor beraman. Ishning dastlabki bosqichida men kichik matnlardan foydalanaman; keyinchalik bolalarning nutq qobiliyatlari ortishi bilan ularning hajmi ortadi. Men kognitiv mazmunga, matnning til materialining o'qitilayotgan bolalar guruhi uchun ochiqligiga alohida e'tibor berilishi kerak.

Kontentni tahlil qilishdan tashqari, umumiy nutqi kam rivojlangan bolalar uchun matnning maxsus lingvistik (leksik) tahlilini o'tkazish kerak. Leksik tahlil matndan ta'riflarni, ob'ektlarni tavsiflash uchun xizmat qiluvchi qiyosiy konstruksiyalarni tanlashni, shuningdek, ketma-ket harakatlarni belgilashni o'z ichiga olgan lingvistik materialni, ya'ni matnning asosiy "tarkib yadrosini" tashkil etuvchi ma'no jihatidan kalit so'zlarni o'z ichiga olgan bolalar javoblarida takrorlashni o'z ichiga oladi.

Ayniqsa, bolalar rasmlaridan foydalanishning samarali usulini ta'kidlayman. Matnni tahlil qilgandan va qayta hikoya qilgandan so'ng, men hikoyaning istalgan syujet qismiga rasm chizishni taklif qilaman, shundan so'ng bola o'z chizgan rasmi asosida mustaqil ravishda asarning parchasini qayta hikoya qiladi.

Bir qator syujetli rasmlar asosida hikoya qilishni o'rgatish umumiy nutqi rivojlanmagan bolalarda izchil, grammatik jihatdan to'g'ri nutqni rivojlantirish bo'yicha umumiy tuzatish ishlarida muhim o'rin tutadi.

Vizual idrokga asoslangan bir qator syujetli rasmlarni hikoya qilish bolaning hissiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi axborotni idrok etishning qanchalik ko'p kanallaridan foydalana olsa, bolalar dars davomida kelayotgan axborot oqimini mazmuni va nutqi jihatidan shunchalik yaxshi va tezroq tahlil qilish va tizimlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Maxsus tayyorgarlik ishlarini o'tkazish tasvirlangan materialni tanlash va ulardan foydalanish ketma-ketligini, sinflar tuzilishini va tuzatish ishlari usullarini sozlashni o'z ichiga oladi. Zamonaviy maktabgacha tarbiyachi rangli o'yinchoqlarga, yorqin dinamik multfilmlarga odatlangan. Nutq rivojlanmagan bolalar uchun bosh qahramonlarni aniqlash, hikoyaning syujetini ko'rish, mustaqil ravishda mantiqiy jihatdan to'g'ri izchil bayonot tuzish qobiliyatini egallash juda qiyin.

Men muammoli syujetli rasmlardan muvaffaqiyatli foydalanaman. Syujetning murakkabligi shuni anglatadiki, uni har tomonlama idrok etish va tushunish uchun kattalarning tushuntirishi va yordami, faol fikrlashni, bolaning tasavvurini va fantaziyasini faollashtirishni talab qiladi.

Ertak terapiyasi - bu uzoq vaqtdan beri ma'lum bo'lgan, ammo yaqinda tuzatish ta'limida mashhurlikka erishgan usul.

Muvofiq nutq - nutq terapevtining ishidagi eng qiyin bo'lim, ayniqsa nutqi umumiy rivojlanmagan bolalar bilan.

Ertak terapiyasi usulidan foydalangan holda sinflarda izchil nutqni rivojlantirish markaziy o‘rinlardan birini egallashi kerak, chunki boshqa hech qanday faoliyat turi bolaning nutq sohasiga bunday keng qamrovli ta’sir ko‘rsata olmaydi.

Ishning yangi shakllari va usullarini izlashda biz tegishli fanlar va innovatsion texnologiyalar haqidagi bilimlarni nutq terapiyasiga integratsiya qilamiz. Bunday shakllardan biri ertak terapiyasi.

Pedagogik vosita sifatida ertakning tarbiyaviy va tarbiyaviy xususiyatlari qadimdan ma’lum. Ertak maktabgacha yoshdagi bolalarda insoniy qadriyatlarning ijodiy tizimini shakllantiradi va qo‘llab-quvvatlaydi, tarbiyalaydi, muammolarni hal qiladi, tinchlantiradi va bolaning tili bo‘lib, o‘qituvchilarga unga ko‘p narsalarni o‘rgatishda yordam beradi. Ertak nutqi buzilgan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning turli sohalarida, shu jumladan izchil nutq ustida ishlashda qo‘llaniladi.

Muvofiq nutq nutqiy fikrlash faoliyatining mustaqil turi bo‘lib, ayni paytda bolalarni tarbiyalash va o‘qitish jarayonida muhim rol o‘ynaydi, chunki u bilim olish vositasi va ushbu bilimlarni nazorat qilish vositasi sifatida ishlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda izchil nutq ko‘nikmalari va ko‘nikmalarini shakllantirish o‘qituvchilarning eng muhim vazifalaridan biridir, chunki bolaning shaxsiyatini yanada rivojlantirish va ta’lim bilimlarini egallash ularning shakllanish darajasiga bog‘liq. Muvofiq nutq ko‘nikmalari va qobiliyatlari o‘z-o‘zidan rivojlanib, maktabda bolaning to‘liq ta’lim olishi uchun zarur bo‘lgan darajaga etib bormaydi. Bu ko‘nikmalar va qobiliyatlarni maxsus o‘rgatish kerak.

Ertak nafaqat kognitiv qiziqish va o‘quv faoliyatiga motivatsiyani oshiradi, balki bolani tahlil qilish, mulohaza yuritish, sabab-oqibat munosabatlarini topish va xulosalar chiqarishga undaydi. Shu bois, ertaklar bugungi kunda nutq terapevtlari tomonidan qo‘llanilishi, bola rivojlanishiga kompleks yondashuvni ta’minlash bejiz emas.

Mustaqil nutqni rivojlantirish uchun logopediya darslari tizimida ertak terapiyasi quyidagi maqsadlarni ko‘zlaydi:

- nutq bayonotlarining kommunikativ yo‘nalishini yaratish;
- tilning leksik va grammatik vositalarini, nutqning tovush jihatini takomillashtirish;
- nutqning prosodik tomonini rivojlantirish;
- dialogik va monolog nutqni rivojlantirish;
- bolalarni xalq madaniyatining kelib chiqishi bilan tanishtirish.

Ertaklar bo‘yicha darslar quyidagi algoritmgaga muvofiq quriladi : biz tinglaymiz, aytamiz, yashaymiz va ertak tuzamiz.

Ertaklarni o‘qishdan oldin propedevtik ish olib boriladi, uning maqsadi bolalarning diqqatini tashkil etish, ularni idrok etishga tayyorlashdir. Bu asar

qahramonlari haqidagi topishmoqlarni topish, matndagi alohida soʻzlarni yoki iboralarni aniqlashtirish, tegishli rasmlarni namoyish qilish.

Ertaklar matnlari bolalarga ikki marta, sekin surʼatda oʻqiladi. Ikkinchi oʻqish paytida bolalarning individual jummalarni toʻldirish texnikasi qoʻllaniladi.

Ertaklar mazmunini tahlil qilish savol-javob shaklida amalga oshiriladi; Savollar syujet harakatining asosiy nuqtalarini, ularning ketma-ketligini, personajlarni va hikoyaning eng muhim tafsilotlarini aniqlashga qaratilgan.

Yordamchi vosita sifatida maktabgacha yoshdagi bolalarga ertak terapiyasi orqali izchil nutq koʻnikmalarini oʻrgatishda nutq rejasini modellashtirishdan foydalanish mumkin.

Har bir tashkil etilgan oʻquv faoliyati turli xil koʻrgazmali va oʻyin materiallari bilan birga keladi.

Ertakda yashab, bolalar muloqotdagi toʻsiqlarni engib oʻtishni, bir-birlarini nozik his qilishni, turli his-tuygʻular, his-tuygʻular, holatlar uchun mos jismoniy ifoda topishni oʻrganadilar. Ertak drammatizatsiya oʻyini uchun eng yaxshi material boʻlib xizmat qiladi.

Ertak va hikoyalarning mustaqil kompozitsiyasi bolani monolog nutqi darajasiga yaqinlashtiradi, u yangi etakchi (taʼlim) faoliyatga oʻtishi kerak boʻladi. Hikoyaning quyidagi asosiy turlari qoʻllaniladi: ertak ixtiro qilish va yakunlash, tasvirlangan material asosida taklif qilingan mavzu boʻyicha ertak tuzish va ertakning jamoaviy kompozitsiyasi.

Ertakning imkoniyatlari, agar unga ijodiy yondashish boʻlsa, shunchalik kattaki, ular turli yoshdagi bolalarning nutqi va intellektual rivojlanishi turlicha boʻlgan bolalarga izchil nutqni rivojlantirish uchun "ertak" darslarini taklif qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Маматханова, Н. Т. (2022). ПОДГОТОВКА УЧАЩИХСЯ К СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. In Гуманитаризация инженерного образования: методологические основы и практика-2022 (pp. 148-150)..

2. Gʻoipova, NB Inklyuzivtaʼlim. Gosptil pedagogika. Darslik. Namangan.

3. Rustamova, G. X. Q. (2025). Notoʻliq oilaning jamiyatdagi oʻrni va psixologik taʼsiri. Science and Education, 6(4), 265-269.

4. GOIPOVA, N. (2025). BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA VA BOLALARNI UYDA TARBIYALASHDA LOGORITMIK MASHQLAR TIZIMIDAN FOYDALANISHNING OʻZIGA XOSLIGI. "ACTA NUUZ", 1 (1,3), 85-87.

5. Roziqova, M., & Moxistarabonu, X. (2024). INKLYUZIV TALIMNI TASHKIL ETISH VA RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 41(1), 92-94.
6. G'oiqova, N. B. Q. (2025). Bolalar nutqi ustida ishlashda olib boriladigan logoritmik mashg'ulot 'ziga xosligi. *Fan va ta'lim*, 6 (2), 306-312.
7. Rustamova, G. Z. X. Q., & Dilshoda, T. U. (2025). Keksalarni yosh chegaralari psixologik muammo sifatida. *Science and Education*, 6(5), 356-361.
8. G'oiqova, N. B. Q. va Meliboyeva, Y. E. Q. (2025). Nutq ishlab chiqarish jarayonlari va manbalar. *Fan va ta'lim*, 6 (5), 374-381.
9. Roziqova, M. (2023). Baynalminal oilalarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. *Interpretation and researches*, 1(1).7. G'oiqova, N. B. Q. va Tursunaliyeva, M. U. B. Q. (2025). Bolalar nutqida sintaktik mexanizmlarning asarlari. *Fan va ta'lim*, 6 (5), 340-344.
10. G'oiqova, N. B. Q. va Uraimjonova, Z. I. Q. (2025). Nutqning kelib chiqish sabablari. *Fan va ta'lim*, 6 (5), 387-392.
11. Utepbergenov, M. A., & Roziqova, M. O. Q. (2025). Oilada yuzaga keladigan nizolarning bola ijtimoiylashuvi va tarbiyasiga ta'siri hamda nizolarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. *Science and Education*, 6(2), 320-325.
12. Рахматуллаева, З. О. (2024). Изучение проблемы эмоционального интеллекта во взглядах деятелей философского учения. *Scientific aspects and trends in the field of scientific research*, 2(21), 440-443.
13. Rahmatullayeva, Z. O. (2021). Development of emotional intelligence in preschool children. *Экономика и социум*, (5-1 (84)), 414-417.
14. Olimjonovna, R. Z. (2024). EMOTSIONAL INTELLEKT BOLAJAK MUTAXASSISLARNING MUHIM XUSUSIYATI SIFATIDA. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 5(41), 452-458.
15. Rahmatullayeva, Z. (2024). FALSAFIY TA'LIMOT NOMOYONDALARI QARASHLARIDA EMOTSIONAL INTELLEKT MUAMMOSINING ORGANILGANLIGI. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 1(9).
16. Маматханова, Н. (2021). Особенности процесса подготовки будущих учителей к социально-педагогической деятельности. *Общество и инновации*, 2(6/S), 261-268.